

BAMIYA (ABELMOSCHUS ESCULENTUS) ÓSIMLIGINIŇ EKOLOGIYALIQ QÁSIYETLERI HÁM AWIL XOJLIGINDAǴI ÁHMIYETI

DOI: <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/QAXAI/1026>

Bólegenova Jadıra

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutı 3 kurs ekologiya tálim baǵdarı
studenti

ANNOTACIYA

Maqalada bamiya ósimliginiń biologiyalıq hám ekologiyalıq ózgeshelikleri, onıń ıssı hám qurǵaq klimat shárayatına beyimlesiwi hám medicinalıq áhmiyeti talqılanadı. Sonday-aq, bamiyanıń azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlewdegi roli hám sanaat tarawında qollanıw imkaniyatları boyınsha maǵlıwmatlar keltirilgen.

Tiykargı sózler: *Bamiya, ekologiya, introdukciya, fitomeliyaciya, shırtıq zatlar, antioksidantlar, azıq-awqat qáwipsizligi.*

Házirgi global klimat ózgerisleri hám suw resurslarınń jetispewshiligi sharayatında, awıl xojalıǵına ıssıǵa hám qurǵaqshılıqqa shıdamlı, ekologiyalıq jaqtan turaqlı jańa egin túrlerin kiritiw (introdukciya qılıw) áhmiyetli máselelerdiń biri bolıp esaplanadı. Usınday ósimliklerdiń biri — bamiya (*Abelmoschus esculentus*) bolıp, ol óziniń kóp qırlı paydalı qásiyetleri menen ajralıp turadı.

Bamiyanıń ekologiyalıq qásiyetleri onıń joqarı temperaturaǵa turaqlılıǵı menen belgilenedi. Izertlewler kórsetkenindey, bamiya +35-40°C temperaturada da aktiv fotosintez procesin dawam ettiredi. Onıń tereńge jayılatuǵın tamır sisteması topıraqtıń tómengi qatlamlarındaǵı ıǵallıqtan nátiyjeli paydalanıw imkaniyatın beredi. Bul bolsa suw tanshıqlıǵı seziletuǵın aymaqlarda bul eginniń perspektivalı ekenligin kórsetedi.

1-Suwret Bamiya, Gambo (Hibiscus esculentus L.)

Bamiya tek hasıl beriwshi ósimlik emes, topıraq sapasın jaqsılawshı (*fitomeliyant*) retinde de áhmiyetli. Bamiya topıraqtaǵı awır metallardı hám toksik zatlardı sıñırıw qásiyetine iye (*fitoremediaciya*), bul onı ekologiyalıq buzılǵan jerlerde egiwge imkaniyat beredi. Onıń tamırınan bólinip shıǵatuǵın biologiyalıq aktiv zatlar topıraqtaǵı zıyanlı mikroorganizmlerdiń rawajlanıwın toqtatadı. Bamiyanıń ximiyalıq quramı onıń medicinalıq áhmiyetin belgileydi. Miywesiniń

quramida shırtıq (muci) zatlar asqazan-ishek traktı keselliklerin emlewde unamlı tásir kórsetedi. Sonday-aq, onıń quramındaǵı flavonoidler hám vitaminler kompleksi organizmniń immunlıq sistemasın bekkemlewge járdem beredi. Diabetti aldın alıwǵa járdem beredi. Izertlewler sonı kórsetdi, bamiya qan qumshekerine turaqlılastırıwshı tásirinen tısqarı, qan daǵı qant muǵdarın pasaytedi, bul diabetti aldın alıw ushın mómkinshilik bolıwı mómkin. Astma ushın tábiyiy sheshim.

Bamiya urıwı untaqǵa aylantırılıp pal hám zeytun mayı menen aralastırıladı. Bul qamırǵa uqsas qospa bronxit hám astmani aldın alıwda nátiyjeli bolıp tabıladı. Bamiya palız eginlerii ishindegi mayda urıwlar bamiya urıwı dep ataladı. Allergiyaga beyim insanlar, sozılmalı keselliklerge shalıǵanlar, hár kúni úzliksiz dári-dármanlardı qabıl etetuǵınlar hám hámledar áyeller shıpaker menen másлахátlashgan halda bamiya urıwınan paydalanıwları kerek.

Sanaat hám Ekologiya: Bamiya tek azıq-avqat emes, ekologiyalıq taza sanaat shiyki zatı da esaplanadı. Onıń sabaqlarınan alınatuǵın talshıqlar qaǵaz hám tekstil sanaatında qollanıwı mómkin. Bul bolsa tereklerdi kesiwdi azaytıwǵa hám ekologiyalıq teń salmaqlılıqtı saqlawǵa xızmet etedi.

Bamiya tuqımında 15-20% átrapında may bar. Bul maydan biodizel janar-mayın alıw boyınsha dúnnıyada ilimiy tájiriybeler alıp barılmaqta. Onıń quramındaǵı shırtıq zatlar (mucilage) awıl xojalıǵı dári-dármanların qaptawda (kapsulalawda) hám ekologiyalıq taza elim (kley) islep shıǵarıwda isletiledi.

2-Suwret Bamiya, Gambo (*Hibiscus esculentus* L.) ónip shıǵıwı

Juwmaqlaw: Bamiya ósimligin jergilikli sharayatta keńnen egiw hám onı qayta islewdi jolǵa qoyıw, ekonomikalıq payda keltiriw menen birge, ekologiyalıq turaqlılıqtı támiyinlewde de zárúr hadamlardan biri bolıp tabıladı. Onıń turaqlılıq qásiyetleri keleshekte "shólge shıdamlı awıl xojalıǵı" modelin jaratıwda tiykarǵı orın tutadı. Bamiya ósimliginiń Aral boyı regionı sıyaqlı ekstremal ekologiyalıq sharayatlarda introdukciya qılınıwı — hám ekonomikalıq tabıs, hám ekologiyalıq turaqlılıqqa erisiwdiń eń nátiyjeli jollarınan biri esaplanadı."

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. B.Yo.Tuxtaev, T.X.Maxkamov, A.A.Tulaganov, A.I. Mamatkarimov. Dárilik hám ozuqobop ósimliklar plantatsiyalarini tashkil etish hám xom ashiyosini tayorlash bóisha Iyóriqnoma Toshkent – 2015. 12-14b.
2. Eshmuratov R.A., Ajiev A.B. Qoraqalpog'iston Dárilik ósimliklari Toshkent «Tafakkur avlodi» 2020. 15-35b.
3. Э.Т.Бердиев, Э.Т.Ахмедов Табиий доривор усимликлар Тошкент- 2018.
4. С.Т.Акромов «Усимликлар дунёси ва алкалоидлар» Узбекистон фанлар академиясининг нашриёти Тошкент-1961. 5-10b, 25-35b, 40-55b.